

Nyaal in yel-ṭạac kā dup piini Victoria: Yoop puolä puaanydu

Nyaal in yel-ṭạac enu?

Nyaal in yel-ṭạac (cyanobacteria) ke bakiriani tin tēk ti de duor dony kā rōa kie de ken dony keel e nuan, kā la ken e dony rei guathni diaal tin te ke piw, cet ke löli, kier, puol ken täp. Ke thaaj guathni la pekdiēn rō a reep kā kuer ke gaakni (kie ba rō duol) e bi ke jōc e nuan ke ni ti tōt wi piini. Ken yuk tin ca rō duol ke biēl ti gööl cet ke tōc in col-col kie lit yan. En mi cet ke en nō /ce pay tuok, la tuōke guathni ti nuan rei hōaa keeliw ke run ti ci we. Thaankien ken nyaal in yel-ṭạac tē ke ke luej mi nāk naath ken ley.

Dere hā jiek idi en luej nyaalä min yel-ṭạac?

Jiek luejā nyaalä min yel-ṭạac bēē ke:

- rōm puaany cet ke wan, jith thok kie wum ken liäak ke nyaal
- math piini ti te reidiēn ke nyaal
- yiēē rei piini ti te ke luej nyaalä kie jiom; ken
- mieth rac mi te puonyde ke luej.

Cu piw ti te ke nyaal met guēr, cet ke huath tin bun nyaalä tin jōc kie pi ti ci loth. Riek luejā min diit kā naath tin la we nar gekā yiēē la tuōke guaath in te ke bun nyaalä ti ca piny kum. Ken tōtō ke ken guath tin ci nyaal duol thin kā la ken male nuan gekā yiēē tin te ke piw, guaath in la cuj pi thin, la gaat ken jiook e be kā bi ke rō cuot rei piini.

Guuri luek comā kā tin ca puat ke guath tin la luej eme je a kääp puony ran ken guath tin tuōke thin rei wec kā /cu piw tōtō met guēr amāni mi ci naath tin nāc nōak je lar i thile ke luej. Mi ci je diw en hōō ci piw reidiēn te ke luej nyaalä min yel-ṭạac, jin wer kā naath tin yuop ke maathuuri piini ke hōō ba je ben nen, kie guice kā Vic in lāt ke kuic rikni tin rōp-ruōp kā webthat <http://emergency.vic.gov.au/respond/>

Naath tin ci luej eme jiek ke hōō ci ke pi titi guēr e ke we guaath wal.

Ke nuni la rik puolä puaany tin noon nyaal in yel-ṭạac ke tō?

Mi ci bun nyaalä pāl e ci ke jōc, ba läär thōp kā naath dial rei wec ke min de raan e tit rō. Piw tin ca luej e ci nyaal diit thin dōj de ke te ke luej ke kuic puolä puaany kā naath ken ley.

Thaaj kuēēni ke en nyaal in yel-ṭạac te ke luej mi nāak kā naath ken ley mi ca ke math e ken, kie ca puony guēr e ken. Gueer gupā e ekn piw titi noonje juey gupā ken kuuk nyin, bēc liikā ken leth puaany. Mathdien ken pi titi dere diw nōōj kā cin ke nōk, bēc jiec, leth puaany ken bak wec. Luej nyaalä min yel-ṭạac ke thaaj guathni bā noonje luej juath cuany kie rāl nithā. Mi diiwī je en hōō ci te ke juey, wer guaath wal e thil gal.

Ley duel ken ley cien tin kōj de ke ni luēēj bā mi ci ke piw titi guēr. Mi ci diw i ci leyku te ke juey nanni ke duelwal leyni ba ke we them.

Kä en lueŋ nyaalä min yel-ṭaac ḍiṭe eḷoŋ kä gaat ɛ ŋuääni naath tin ḍiṭ?

Gaat ke ken naath tin thiak en höö de lueŋ em̄ mal jiek kä naath tin ḍiṭ ke höö ken ciək ken. J̄oc̄e b̄a en höö guṑd̄ien not̄e ke k̄oac kä ken b̄a thiak cuṑcd̄ien eḷoŋ kä naath tin ḍiṭ. Ken gaat b̄a ke ken la mal ɛ ŋar t̄o guathni t̄i te ke jiäk kä de piw t̄i jiäk math baan̄ ke höö dak ṇ̄adien ke m̄i jiäk. Goore je ne höö baa gaat tit min ŋar ke rei piini.

ɛŋu m̄i de lat m̄i ca hä guëer ɛ piw t̄i te ke lueŋ?

M̄i ca j̄i guëer ɛ piw woc biyo ca guëer̄o ɛ piw kä lak puṑnydu ke piw t̄i gow. Biy m̄i h̄oac a koan̄ nhiaɛ ɛ goaa ɛ ṇot̄ /kan̄e ni lath puṑny ke höö b̄i nyaal in d̄oŋ ci d̄oŋ puṑnyde juɛen.

Dere cet de kul la k̄et̄ä kä de ŋar ke ŋaari yiëer tin k̄oŋ?

Ket ken ŋaari yiëer tin k̄oŋ cet ke ban wec piini, ken thoar wec piini ke kaltuc ken k̄okiɛn tin nooŋ r̄om̄ puany ke piw t̄i d̄oŋ te ke lueŋ /ci ke gow.

De jiookdä ket rei piini t̄i te ke lueŋ nyaalä min yel-ṭaac?

Ken jiook de ke luëŋ kä de dhil liw m̄i ca ke guëer ɛ thaan̄ kuëni nyaalä min yel-ṭaac. /Cu jiookdu jakä ket kie m̄ath ke piw t̄i ci luëŋ. M̄i ci ke ken piw tin ci luëŋ guëer, lak puṑnude ke piw k̄okiɛn t̄i gow kä jakni puṑnyde kä kööt ke höö b̄i nyaal j̄iɛen reimiɛm̄ guṑade. M̄i ci piny diw ke kuic jiookdu, wer duel wal leyni.

De rec cam m̄i kap ke rei piini t̄i te ke lueŋ nyaalä min yel-ṭaac?

Cu rec met camcet not̄, yabith m̄i kap ke rei piini t̄i te ke lueŋ nyaalä min yel-ṭaac. M̄i ca rec kap a laje ke piw t̄i gow ke nhiam, ba gake woc ken dhökde ke jicde keeliw kä ba ke yak, a ke /ca cam. ɛ t̄ti kan̄ ke ke nyaw ken jiök, a ke /ci duṑor guëer puṑny rec em̄ ɛ b̄i ken ɛ cam.

M̄i ci bun nyaalä titi je tok ke m̄i kööt ke, la ken jiom in yië ke naath ken ley a cam ɛ be thuuk. M̄i ci jiom em̄ kuë rei piini, be rec näk. Rec m̄i ci liw, m̄i goor liaa kie riŋ ɛ ciɛr-ciɛr a ca gueer kie cam. La lare liaa rec kä (naath tin yoop piny) Environment Protection Authority ke 1300 EPA VIC (1300 372 842).

Kä en wecdä maathe ni piw t̄i be guaath m̄i goaa?

Guaath in be piw thin̄ ɛ je tok ke m̄i mooc̄e piw walk ɛ kuic gan̄ rikä min nooŋ nyaal in yel-ṭaac je ke kuic rekni tin math ke piw. M̄i te ke duṑor m̄i ci diw kä gooy piini tin maathi, wer kä muktäp̄o lät ke gooy piini m̄o rei wecdun.

M̄i cä piw we nööŋ guaath m̄i /kan̄ piw ke moc wäl kä ca ke lueŋ nyaal in yel-ṭaac, ɛŋu m̄i de k̄oŋ lat?

Cu lät ke piw t̄oṑ amäni m̄i ca bun nyaal guic thil ke.

Cu m̄ath ke piw t̄i /kan̄ moc wäl, m̄i cāŋ guici bun nyaalä kie/ci ke guic. Ba j̄i moc juey nyaalä ken ɛ höö ken b̄a nööŋ ke juath k̄okiɛn ken piw t̄i /kan̄ tom. /Cu duṑor d̄oṑien lät ke ke ciɛŋ cet ke that kuan, puak, kie tuṑth l̄ec. Thölien ken piw titi /ɛ lueŋdien woc.

Cu kak pith kie wack ɛ ken piw titi kä /cu ley m̄aath ke ke. Ke gör läärä m̄i lem̄ b̄i je jiek kä (Muktäp̄ puor kaakni Victoria) Agriculture Victoria kä webthat <http://agriculture.vic.gov.au/agriculture/farm-management/soil-and-water/irrigation/blue-green-algae-and-irrigation-water>

Ke gör läärä m̄i lem̄ ke kuic piini tin math, wer kä (Muktäp̄ puolä puany ken lat ke kuic gata ran) Department of Health & Human Services kä webthat <https://www2.health.vic.gov.au/public-health/water/private-drinking-water-supplies>

De piw t̄i ca lueŋ ɛ nyaal in yel-ṭaac lath rei kakädä?

Cu ken piw titi gueer ke pieth beel kakädu. Nomo dere pieth kuëni yar kä dere gaat n̄oŋ riek, ken ley ciɛŋ tin d̄oŋ de ben jal rei kaä ke höö de ke ben guëer piw tin te puanyni piɛthni. Ken kuay b̄a de ke te tur m̄i de we looc ran ke yië kä dere a lueŋ. M̄i thile piw k̄okiɛn t̄i gow ke wac kuëni, b̄i je hon̄ en höö b̄i kak wac ke ken piw titi ke guaath waar min ci jiom k̄oŋ k̄oac.

Kä en nyaal be jääny ke g^ua^aath mⁱ nⁱn dⁱ?

Je thile je pek mⁱ g^oaa mⁱ n^ath ke h^oö bⁱ thuuk ke je. Mo ce le tuok^o i te how ke jiom mⁱ l^eth-l^eth, cien mⁱ lep ken g^oow mu^oon, la j^anye ke juoknⁱ kie päth en nyaal. K^oac hoaa dⁱt joam la nyaal e jakä thuk ke nⁱn tⁱ tot ke p^eth.

Mⁱ ce tuok en nyaal, la them a nan ke raar ke h^oö ba n^ac en ku--de min cⁱ d^ony, e pek mⁱ nⁱn dⁱ kä nyaal cⁱ tuok en waale. Ba min ca jiek kule ben lar ke h^oö bⁱ naath te ke n^ac ke je.

Läär in lem ke kuⁱc puolä pu^aaany ke lueⁿ nyaalä

Wer kä (Muktäp puolä pu^aaany ken L^at ke kuⁱc gatä ran) Department of Health and Human Service ke du^oop piⁱni kä 1300 761 874.

Thop ke l^ande kä be raar kä Kuume Victoria, 1 Treasury Place, Melbourne.

© Wec Victoria, Department of Health and Human Services Pay Di^ok 2016

Ja thin kä www2.health.vic.gov.au/public-health/water